Compasul diavolului

Artistul modern nu caută plenitudinea, împlinirea, perfecţiunea. El funcţionează potrivit paradigmei eviscerării, exhibându-şi măruntaiele, complexele ori micimile, fascinat nu de magnificenţa creaţiei, ci de atotputernicia distrugerii. El nu mai inventează, ci descompune, nu plăsmuieşte, ci lichidează, proslăvind prin ceremonialul pretenţios al sacerdoţiului său ateu hegemonia vidului.

* * *

Întreaga artă modernă e o subdiviziune a hipertrofiatei arte a spectacolului, o varietate bizară de teatru. Sculptor, pictor, fotograf ori performer, autoproclamatul artist e un comediant ce-şi camuflează neantul prin obsesiva înfăţişare a propriului trup, prin jocul de scenă ce ia locul oricărei opere autonome, promiţându-ne finalul şi decisivul sacrificiu de sine pentru a provoca emoţie sau oroare. Golul pe care mizează e justificabil numai în funcţie de două posibile premise:

1. arta în sens clasic dispare, aparenţa e capturată de concept, istoria artei se transformă într-o subdiviziune a istoriei filosofiei. Ceea ce pune în scenă artistul e doar un pretext pentru o rafinată distilare a unor binecunoscute idei filosofice, empiricul banalizat e numai declanşatorul nuanţărilor teoretice, al tiraniei discursului. A fi artist, înseamnă, în acest context, a vorbi despre artă, a explica de ce arta tradiţională nu mai e cu putinţă, a te livra unei forme speciale de critică a societăţii.

2. masivitatea prezenţei inerte a operei, a obiectului rezultat în urma travaliului lui *homo faber*, e înlocuită cu accentuarea subiectivităţii creatorului, a gestualităţii lui vii, a procesului. A crea nu mai e un demers cu sens unic, nu mai e ceva închis, rigid, orientat spre materie, urmărind trasarea unor urme estetice potenţial eterne, ci reprezintă lucrarea îndreptată spre sine, riguroasa modelare a subiectivităţii în aşa fel încât trupul să se transforme, în stricta lui vremelnicie, într-o operă de artă, ieşind din canoanele şi conformismul burghezului cumsecade. Excelenţa artei tradiţionale e dată de caracterul producţiilor sale, de acumularea de capodopere, de obiecte socotite înzestrate cu o seamă de calităţi exemplare, în vreme ce arta

modernă mizează pe transmutaţia realizată în fiinţa artistului, pe transformările pe care le suferă întreaga lui subiectivitate, devenind astfel ecentric, exploziv, unic.

Dacă despre moartea lui Dumnezeu rămâne să discutăm, moartea artei apare mai mult decât evidentă. În funcţie de cele două tendinţe schiţate mai sus, glorioasa istorie a lui Leonardo, Rembrandt sau Canova va fi unificată sau cu istoria filosofiei, aşa cum părea să intuiască Valéry în *Léonard et les philosophes*, sau cu aceea a teatrului.

* * *

Ispita principală cu care are de luptat artistul modern este dorinţa de a descoperi modul în care diavolul vede lumea. Singura miză ce-l mai mobilizează e identificarea cu principiul satanic, depăşirea voalului protector al aparenţelor, surprinderea răului absolut, fixarea hipnotică a abisului. Să priveşti lumea aşa cum o vede demonul, fără pic de milă, tandreţe ori compasiune, să contabilizezi doar purulenţa, icnetul şi cangrena, să înregistrezi numai hidosul, furia şi demenţa. Să ai parte de o luciditate crudă, invazivă, isterică, să notezi fascinat cele mai stranii orori, cele mai baroce vicii.

* * *

Marile opere se nasc numai prin depăşirea punctului de vedere strict omenesc asupra realităţii, insuficient de radical pentru a nutri o viziune profundă asupra lumii. Creaţiile excepţionale au nevoie de surse extraumane, fie acestea divine sau demonice. Binele suprem ori răul în sine infuzează orice operă majoră. Artisul are parte vremelnic fie de perspectiva divină asupra lumii, fie de aceea demonică. Postul, rugăciunea, credinţa febrilă sunt mijloacele prin care poate fi dobândit harul divin, acea acuitate intelectuală graţie căreia e surprinsă frumuseţea dumnezeiască a întregii creaţii. În schimb, nu există nicio cale sigură pentru a obţine colaborarea diavolului. Artisul fascinat de perspectiva satanică asupra lumii poate doar să purceadă la dereglarea echilibrului său organic şi sufletesc, căutând excesul, provocarea, blasfemia, nădăjduind că o imersiune distructivă în sine l-ar putea conduce spre sursele răului, ajutându-l să înţeleagă esenţa maleficului.

* * *

Părăsirea perspectivei omeneşti asupra lumii implică imense pericole, punând în cauză supravieţuirea individului ce alege o asemenea soluţie. Cel care percepe frumuseţea divină a creaţiei e fermecat de perfecţiunea ei şi tânjeşte să aibă acces la sursa sublimului, în consecinţă îl caută cu pasiune pe Dumnezeu, vrea să ajungă la contemplarea principiului şi îşi neglijează viaţa terestră, socotită o replică nedemnă a adevăratei existenţe cereşti. Pentru a atinge beatitudinea, el speră să i se îngăduie să părăsească cât mai grabnic lumea de jos, astâmpărându-şi setea la singurul izvor al strălucirii, proximitatea dumnezeiască.

Cel care are parte de perspectiva demonică asupra realităţii e pândit de o altă primejdie, fiind incapabil să suporte intensitatea ororii. Iniţial, el are destule motive de orgoliu, îi ironizează pe burghezii placizi care-şi citesc ziarele şi îşi cresc pruncii obezi, se felicită pentru luciditatea lui neomenească, pentru ferocitatea cinismului de care dă dovadă, trasând cu mână sigură contururile maleficului. Însă pe măsură ce oribilul se acumulează, pe măsură ce răul izbucneşte tot mai sălbatic, începe să înţeleagă că natura sa omenească nu îi oferă suficientă protecţie în faţa monstruosului., dar e deja prea târziu: nu mai poate refuza să privească, trebuie să primească până la capăt torentele de oroare, până la autodistrugere, până la refugierea în sinucidere sau nebunie. Eroarea lui principală e aceea de a încerca să rivalizeze cu diavolul, de a-şi închipui că poate să înfrunte răul în sine. El uită că demonul, principe al maleficului, are nevoie de rău, îl foloseşte asemenea unui aliment ce îl fortifică, în vreme ce omul are puteri limitate şi nu poate înfrunta un rău fără sfârşit.

* * *

Răul se întreţine şi se generează la nesfârşit, răul e singurul perpetuum mobile de speţa întâi.

* * *

1. *Degradarea imaginii*. Omul a fost creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, iar maimuţa – după chipul şi asemănarea omului. Poate că doar fiinţele crepusculului vor fi create după chipul şi asemănarea maimuţei…

2. Dacă omul e o creaţie a divinităţii, maimuţa ar putea fi opera demonului. Incapabil să-şi concureze rivalul divin, incapabil să-l înfrângă pe terenul invenţiei, al plăsmuirii fără regulă şi fără model, diavolul ar fi putut decide să răspundă fiecărei creaţii cu o caricatură, înzestrând lumea cu un set de fiinţe ce parodiază scara existenţelor plămădite din nimic. În acest caz, universul ar conţine atât toate creaţiile divinităţii, cât şi caricaturile lor demonice, dublurile lor necesarmente hidoase, sordide ori demne de râs. Prin străduinţa demonului, fiecare fiinţă ar avea parte de un dublu, de replica ei monstruoasă. Incapabil să creeze ex nihilo, diavolul s-ar mulţumi cu talentele sale de pastişator, perfecţionându-se ca mare maestru al schimonosirii.

3. Creaţiile groteşti ale demonului urmăresc atât ironizarea operelor divine prin accentuarea contrastului deficient, prin sublinierea trăsăturilor imperfecte, prin reliefarea accidentului şi a estropierii, cât şi stârnirea confuziei în legătură cu originea dumnezeiască a lumii, existenţa fiinţelor caricaturale inducând o persistentă îndoială în privinţa intenţiilor benefice ale creatorului universului, socotit responsabil pentru fiecare detaliu, pentru fiecare nuanţă, pentru fiecare urmă vizibilă. Prin dublarea existenţelor cu propriile sale producţii, demonul ridiculizează opera divinităţii şi, în acelaşi timp, proiectează asupra acesteia bănuiala unei presupuse voinţe malefice, urmărind să o compromită, generând insidioasa suspiciune a strecurării unei intenţii răuvoitoare în proiectul divin.

4. Există trei posibile explicaţii pentru a justifica apariţia fiinţelor parodice: fie demonul se străduieşte să reproducă fidel creaţiile divine, însă e împiedicat de deficienţa naturii sale, de limitarea fatală a puterilor lui de plăsmuitor, incapabile să redea cu exactitate un model consistent ontologic, iar rezultatul e o viziune grotescă, desenul necesarmente impur al caricaturii; fie demonul dispune de aceeaşi măiestrie precum adversarul său divin, e pe deplin capabil să redea cu fidelitate până şi cele mai complicate alcătuiri, patronând cu virtuozitate stirpea marilor mincinoşi, a plagiatorilor sau a falsificatorilor de geniu, însă produsul imitării, aflat la infinită

distanţă de original, e efectul viziunii sale malefice, căci privirea lui suferă de o deformare originară, e viciată de răul absolut ale esenţei sale, fiind astfel împiedicată să descifreze semnele perfecţiunii, sesizând în mod necesar numai oribilul, monstruosul, hidosul şi rizibilul; fie demonul are o intenţie esenţialmente parodică, iar capacităţile sale creatoare, întru totul egale celor ale divinităţii, întru totul capabile să schiţeze frumosul pur sau urâtul în sine, sunt folosite cu maximă precizie pentru a contrapune operelor de extracţie divină o realitate ironică inventată special pentru a le submina, pentru a le interoga plenitudinea şi seriozitatea, încercând să creeze o breşă pentru infiltrarea neantului.

* * *

Modernitatea e epoca triumfului inexorabil al parodicului, al sarcasmului lugubru, al comicului deşănţat şi absurd. Nu transformările economice sau sociale determină viziunea despre lume a omului ultimelor secole, ci neputinţa lui crescândă de a se raporta la tragic, surprinzătoarea sa incapacitate de a mai percepe tonalităţile unui stil nobil, de a înţelege articularea unui discurs despre grandoare şi lupta cu soarta. Totul pare rescris din perspectiva bufonului, a maestrului în măscări, fiecare catastrofă apare ca o deturnare ironică, ca o insolenţă a unui zeu burlesc ce nu merită decât un rictus absent. Nu rezistenţa, lupta cu îngerul, încleştarea spasmodică în trânta cu puterile cereşti, ci ridiculizarea metodică a efortului, a entuziasmului, a fervorii de inspiraţie divină pentru a privilegia o apatie hedonistă socotită un summum de înţelepciune şi rafinament, dovada supremă a sincronizării cu spiritul vremurilor. Nu mai e vorba de simpla declasare a eroicului şi a operelor care îl descriu, ci de evacuarea lui completă, de negarea posibilităţilor sale de existenţă. În locul regelui – saltimbancul, pe scaunele aristocraţilor – câţiva sceptici flămânzi…

* * *

Peste 200 de ani, pigmeii vor mai putea fi zăriţi doar la circ, nomazii mongoli vor fi şoferi de tir, iar eschimoşii vor lucra la diferite

fabrici de îngheţată. Mecanismele noastre de dresaj funcţionează perfect, însă ele nu par reversibile. Ştim să transformăm o maimuţă într-un compozitor de lieduri, însă nu stăpânim tehnica prin care contabilul Arnauld poate să se metamorfozeze într-un războinic masai. Suntem în stare să predăm lecţii de domesticire, dar nu suntem capabili să reconstituim benefica ferocitate a sălbaticului. Până şi crimele noastre cele mai monstruoase nu sunt decât simple exerciţii birocratice, industrializări placide ale ororii lipsite de orice tresărire instinctuală. Suntem fiii lui Eichmann, nu ai lui Jack Spintecătorul.

Ciprian Vălcan